

JOSEPH SALVATOR GRAZIANI, *Arabic Medicine in the Eleventh Century as Represented in the Works of Ibn Jazlah*, Hamdard Academy, Hamdard Foundation, Karachi, Pakistan 1980, XVI + 294s., (A IV 5727)

Onbirinci yüzyıl İslam Dünyasında, bilimsel çalışmalarıyla son derece önemli bir yer tutmuş ve daha sonraki yüzyıllarda da etkinliğini sürdürmüş bilim adamlarının yaşadığı bir dönem olmuştur. Örneğin İbn Sina ve Beyruni bu yüzyılda yaşamış bilim adamlarına güzel birer örnek teşkil ederler. Bu yüzyılda yaşamış önemli hekimlerden biri de İbn Jazlah'tır. Yazar onun meşhur eseri *Takwim al-Abdan* vasıtasıyla devrinin tıp bilgisini sergilemek istemiştir.

Eserin başında Sami H. Hamerneh tarafından yazılmış bir önsöz bulunmaktadır. Burada İbn Jazlah'ın yaşadığı onbirinci yüzyıl, onun tıbbi yazıları ve İslâm hekimlerinin genellikle eserlerinde rastlanan unsurlar teorisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir (ss. i-ix).

Yukarıda bahis konusu olan önsöze ilave olarak, eserde bir önsöz, bir giriş ve üç bölüm bulunmaktadır. Eserin girişinde Graziani İbn Jazlah'ın tıbla ilgili eserleri *Takwim al-Abdan*, *Minhac al-Bayan* ve muhtemelen ona ait olduğunu söylediği *Muhtasar min Müfredat İbn Jazlah*'ın yazma nüshaları hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu yazma nüshaları arasında bu eserlerin yurdumuzda bulunan nüshalarından söz edilmediği görülmektedir (ss. 1-9).

Kitabın birinci kısmında, onbirinci yüzyıla kadarki tıp çalışmalarıyla ilgili bilgi verilmiştir. İslâm tıp çalışmalarının başlangıcında, ilk açılan hastahaneler kısaca ele alınır. Daha sonra, diğer bilim dallarında olduğu gibi, tıp bilim dallarında da onun temelini oluşturan tercüme çalışmalarından bahsedilir. Kitapta tercüme çalışmalarına ilişkin olarak İshak b. Hüney'nin çalışmalarından bahsedilir. Bu tercüme çalışmalarını izleyen çalışmalar arasında ise Razi, İshak İbn Süleyman al-İsraili, Abu Cafar Ahmed İbn İbrahim İbn Halid İbn Cazzar, al-Tabari, İbn Sina ve onun öğretmeni Abu Sahl İsa İbn al-Masihî al-Curcani gibi onbirinci yüzyılda ve sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar yaşamış ve İslâm tıbbının temellerini oluşturmuş belli başlı hekimlerin çalışmaları, eserleri hakkında bilgi verilir (ss. 9-10).

Graziani, onbirinci yüzyıl tıp çalışmalarını İbn Jazlah'ın *Takwim al-Abdan* adlı eserile örneklendirmek suretiyle vermiştir. *Takwim al-Abdan*'da İbn Jazlah'ın baştan ayağa kadar bütün hastalıkları 44 grupta toplamak suretiyle ele aldığı görülmektedir. O, her bir hastalık hakkında sekiz ana noktada açıklama yapar. Graziani, İbn Jazlah'ın böylece mümkün olduğu kadar yoğunlaştırarak ve özetlemek suretiyle verdiği hastalık tablolarını, bir ölçüde klasik İslâm tıbbi bilgisi içinde değerlendirmek suretiyle, ve şerh ederek vermiştir. Örneğin astım hakkında verilen bilgi bunu bize açıkça göstermektedir. Ayrıca Graziani'nin bu açıklamalarından İbn Jazlah'ın devri tıp bilgileriyle yetinmeyip, bizzat kendi yapmış olduğu klinik deneylerden de yararlanmış olduğu görülür. Örneğin böbrek taşlarının tedavisi ile ilgili olarak onun vermiş olduğu bilgi bize bunu kanıtlamaktadır (ss. 51-104).

Eserin son kısmında İbn Jazlah'ın yazılarının tefsir ve değerlendirilmesi yer alır. Burada daha çok, biz önceki bölümde yer alan *Takwim al-Abdan*'a dayanmak suretiyle, onun farmakoloji, patoloji ve klinik tıp tatbikatlarının değerlendirildiğini görüyoruz. Bu arada yazar, İbn Jazlah'ın verdiği bilgiyi diğer konuyla ilgili olarak mevcut bulunan bilgiyle de mukayese etmiştir. Örneğin İbn Jazlah'ın optik sinir hastalıklarının tedavisinde kullandığı

ilaçlarla Dioscorides'in, İbn Baytar'ın, Galen'in, Gafikî'nin ve Semerkandi'nin bu konudaki mütalaalarını kısaca karşılaştırmıştır (ss. 105-163).

Eserin sonunda, tedavi ve ilaçlarla ilgili bir lügatçe bulunur (193-203). Bu kısım sadece eseri değerlendirmekte değil, ayrıca bu konuda çalışma yapacak olanlara da yararlı olabilecek niteliktedir. Ayrıca bir de açıklamalı olarak verilmiş kısa bir terimler indeksi ilave edilmiştir (ss. 226-229).

Doç. Dr. ESİN KÂHYA